

ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ САКРАЛЬНОЇ СПАДШИНИ ТА ЇЇ ДРОГОБИЦЬКА СКЛАДОВА

Надія Барановська

Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національний університет «Львівська політехніка»
Nadija7777@i.ua
<https://orcid.org/0000-0002-9902-9625>

© Барановська Надія, 2019

У статті проаналізовано характерні особливості української сакральної архітектурної спадщини, її роль і значення для збереження національно-культурної своєрідності та зростання міжнародної привабливості. Увагу акцентовано на сакральній спадщині Дрогобича як невід'ємній складовій національної та світової культури, важливій з погляду її полікультурності, історичної та художньої значимості, необхідності модернізації методів з охорони, популяризації та представлення нової пам'яткоохоронної і музесфікаційної парадигми.

Ключові слова: сакральна архітектурна спадщина, пам'ятки, Дрогобич, збереження, популяризація, пам'яткоохоронна діяльність.

FEATURES OF THE NATIONAL SACRAL HERITAGE AND PART OF DROHOBYCH IN IT

Nadiia Baranovska

Institute of the Humanities and Social Sciences
Lviv Polytechnic National University
Nadija7777@i.ua
<https://orcid.org/0000-0002-9902-9625>

© Baranovska Nadiia, 2019

The article analyzes peculiarities of the Ukrainian sacral architectural heritage, its role and importance for preservation of national and cultural identity and the growth of international attractiveness. Attention is focused on the sacral monuments of Drohobych as an integral part of the national and world culture.

The sacral legacy of Ukraine is characterized by a diversity of forms and is considered as one of the most distinctive in European and world culture. Its study helps to imagine the spiritual and material cultural space in which the Ukrainian people were formed and its creative potential was enhanced, which made it possible to create original cult monuments, in which national features of the development of sacral culture are expressed the most.

The well-known center of the sacral architectural heritage of the Western Ukrainian region is Drohobych. The traditional sacral architecture of the city is included in the list of historic settlements of Ukraine, and the issue of observance of the protection of monuments legislation in order to popularize its historical and cultural heritage, is particularly relevant.

The sacral heritage of Drohobych is original, versatile, implemented in various stylistic forms, based on national traditions, European tendencies and the local concept of sacral architecture. An important period of its development is the XV–XVIII centuries, during which the specificity of sacral construction in the multicultural, polyethnic urban environment was most fully revealed.

In modern conditions, the important task of the state, local authorities, protection of antiquities and museum institutions is to develop new and highly effective measures for the study, conservation, popularization, museification and effective use of the monuments of the Drohobych's sacral heritage. That is an important mean of tourist and excursion attraction of Ukraine and compelling evidence of high spirituality of the Ukrainian people, civilization progress in the development of national culture, its movement towards integration into the European and world cultural space.

Key words: sacral architectural heritage, monuments, Drohobych, preservation, popularization, protection of antiquities.

Постановка проблеми. В останні роки, завдяки відродженню інтересу до національних історико-культурних цінностей, зросла увага науковців до сакральної архітектурної спадщини. Її вивчення та осмислення допомагає уявити духовний і матеріальний культурний простір, у якому формувався український народ і нарощувався його творчий потенціал, що дав змогу створити своєрідні культові пам'ятки, в яких найбільше виражені національні риси розвитку сакральної культури.

Більшість дослідників, підкреслюючи стильову єдність церковного будівництва на всій території України, вважають національну сакральну спадщину оригінальною, несхожою на архітектуру інших народів. Деякі вбачають у ній певні впливи європейських стилів мурованої архітектури. Помітний внесок у вивчення цієї проблеми у загальному науковому контексті внесли дослідження А. Ковалського, Р. Маньковської, Я. Тараса, С. Ярьоменка, П. Деленкевича. Все ж у регіональному аспекті бракує повноти фактологічного матеріалу. Зокрема продовжує характеризуватися фрагментарністю вивчення сакральної спадщини давнього Дрогобича. Відтак і знання про основоположні моменти історії давніх міських святынь, їхню історико-культурну значимість також є досить неповними. Саме тому мета цієї статті – проаналізувати особливості національної сакральної архітектурної спадщини та її дрогобицької складової у контексті історичної та художньої цінності, полікультурності та важливості для збагачення світової культурної спадщини.

Результати дослідження. Національна сакральна архітектурна спадщина – це архітектура священих місць, споруд, які призначені для відправлення релігійних обрядів та церемоній. Вона тісно пов'язана з релігійним символізмом та національною обрядовістю, водночас приваблива у площині її культурно-історичного становлення та розвитку, особливостей архітектурних форм, різновидів та цінностей сакрального мистецтва. Сакральна архітектура впливає на формування об'єктивної історичної пам'яті як важливої складової ідентичності нації, стан якої сприяє консолідованисті українського народу та забезпечує національну безпеку держави, бо означає «захищеність суспільства – його матеріальних і духовних цінностей» [Чуваков, 2012: 195].

Для успішного майбутнього українського суспільства важливо не втратити здобутки народної сакральної архітектури, щоб не знищити власного генотипу, закодованої інформації про себе для наступних поколінь, особливостей колективної історико-культурної спадщини. Суспільство, позбавлене колективного історико-культурного досвіду, не може

прогресивно розвиватися. Адже «колективне уявлення про минуле формують і візуальні образи сакральної архітектури, які вважаються найвидовищнішою і наочною формою пам'яті індивіда та суспільства загалом» [Симоненко, 2009: 53]. Вони несуть у собі інформацію про концепції, технічні, художні та естетичні методи культового будівництва різних епох, про тогочасний життєвий рівень народу та його звичаї.

У Міжнародній хартії з охорони та реставрації архітектурно-містобудівної спадщини (Краківська хартія 2000 р.) сказано, що «кожна спільнота через свою колективну пам'ять і свідомість минулого відповідає за ідентифікацію та урядування власною спадщиною. Okремі елементи цієї спадщини розуміються як носії багатьох різних вартостей, що змінюються в часі. В цьому процесі змін кожна спільнота повинна поглиблювати свідомість і почуття потреби збереження цінностей, характерних для її спадщини» [Міжнародна хартія, 2000].

Світова спільнота з кожним днем щораз відчутніше усвідомлює загальнолюдську цінність сакральних пам'яток, розглядає їх як спільні надбання, визнає відповідальність перед наступними генераціями за їхню схоронність і вважає себе зобов'язаною «передати поколінням цю спадщину в усьому багатстві її автентичності» [Міжнародна хартія, 1964]. Адже автентичність є «критерієм ступеня вірогідності і точності збереження важливих ознак культурної спадщини (включаючи форму і проектне вирішення, матеріали і конструкції, функціональне призначення і використання, традиції і технології, розміщення і довкілля, дух, емоції та інші чинники» [Ризька хартія, 2000].

Пам'ятки сакральної архітектурної спадщини завжди були ключовими у житті українського народу та його політнічного культурного простору. Вивчення цих «унікальних об'єктів матеріальної культури різних етносів на території України є важливим для патріотичного виховання, ... пізнання інших культур та етносів, формування міжетнічної та міжрелігійної толерантності як основи для уникнення соціально-культурних протиріч у майбутньому» [Ярьоменко, 2016: 142].

Сакральні об'єкти привертають значну увагу не тільки міжнародних, а й національних державних інституцій, музеїв і пам'яткоохоронних установ. Вивчення, збереження та репрезентація сакральної архітектурної спадщини України поступово стає цілеспрямованою державною політикою, яка покликана сприяти формуванню системності в наукових дослідженнях національної культури, підвищенню стану загальної культури як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях.

В умовах ринкової економіки пам'ятки сакральної архітектурної спадщини мають важливі

соціально-культурне значення. Вони можуть стати запорукою якісного та успішного економічного розвитку всієї України та її окремих регіонів, сприяти залученню державних і міжнародних інвестицій, а відтак створенню фінансових засад формування сфери культурної спадщини та її екскурсійної привабливості для міжнародної спільноти.

Безцінну спадщину становлять унікальні дерев'яні сакральні споруди, зведені кілька століть тому, які є духовними та матеріальними здобутками минулих історичних епох, свідченнями високої культури та креативної діяльності народу, репрезентантами багатовікових традицій і носіями високих мистецьких якостей.

Сакральні пам'ятки гармонійні, пропорційні, багатогранні в плановому та об'ємно-просторовому вирішенні. Вони становлять своєрідний художній ансамбль, візуально виражений в єдності архітектурної форми, стінопису, різьби по дереву та іконопису. Це складні комплекси, функціонально, структурно та ієрархічно пов'язані між собою. З погляду форми та змісту вони відповідають основній ідеї універсальності християнської церкви, завданням якої є створення досконалого образу світу.

Особливостями українського сакрального будівництва є власна природа походження, своєрідні погляди, смаки та норми будівництва, які змінюються під різними впливами лише в деталях, не змінюючи власних форм і власної концепції планувально-композиційного вирішення. Як вважає дослідник Тарас Я. М., «область стабільності» нашого сакрального будівництва...була настільки сильна, що образ української церкви стає символом нації, «порогом», за який будівничі намагаються не виходити. Традиція дерев'яного будівництва стала тією силою, що змогла... створити оригінальну концепцію церкви, на основі якої розвинулась сакральна архітектура України» [Тарас, 2004: 279–280]. Українська дерев'яна сакральна спадщина вирізняється й за своїм архітектурно-мистецьким рівнем, різноманітністю мистецьких засобів, вищуканими формами церковних будівель. Вона геніально поєднує в собі художньо-естетичну, архітектурну та історичну значущість [Маньковська, 2010: 77].

Завдяки діяльності Національної спілки краєзнавців України, яка проводить науково-краєзнавчі експедиції з метою визначення стану українських старовинних дерев'яних храмів та їх інвентаризації, розроблено національну Програму зі збереження та охорони пам'яток сакральної архітектурної спадщини. Програма покликана сприяти фаховому проведенню ремонтно-реставраційних і консерваційних робіт храмів, їхнього стінопису та ікон. На думку провідного співробітника інституту мистецтво-

значства, фольклористики та етнології ім. Максима Рильського НАН України Д. Степовика, «неможливо повністю зупинити процес руйнування дерев'яних храмів. Тому попри заходи, спрямовані на їхнє збереження та повернення автентичного вигляду, треба взятися й за їхню документальну фіксацію. Якщо ми матимемо науково зафіксований точний образ пам'яток, вони житимуть навіть після свого фізичного знищення» [Музейне Коло].

У радянський період стан збереження і використання пам'яток сакральної архітектури з ідеологічних причин не завжди відповідав нормам чинного законодавства та міжнародним вимогам до охорони нерухомих об'єктів культурної спадщини, внаслідок чого чимало з них опинилося в занедбаному стані [Палійчук, 2013]. У наш час кожне втручання у сакральну спадщину повинно бути високопрофесійним, враховувати зв'язки культових споруд з оточенням, територією та довкіллям, їх культурно-історичну цінність.

Однак, як зазначає священик Севастіян (Дмитрух), який очолює комісію сакрального мистецтва Львівської архиєпархії УГКЦ, і зараз в Україні є досить складною ситуація зі збереженням сакральних пам'яток. Це відбувається через відсутність закону, який би забезпечував охорону сакральних святынь та належну відповідальність перед державою за їхнє знищенння, непрофесійний підхід до реставрації чи безконтрольні перебудови. Має бути строгое законодавство «про збереження дерев'яних пам'яток: нічого не будувати, не реставрувати без дозволу великої комісії з представників із міністерства культури з Києва, управління охорони пам'яток, церковної комісії сакрального мистецтва» [CREDO].

Відомим центром сакральної архітектурної спадщини національного та світового значення є Дрогобич на Львівщині – одне із найстаріших історичних міст Галичини. Представлена тут традиційна сакральна архітектура характеризується органічним зв'язком із місцевим і регіональним довкіллям, історичними подіями, віруваннями, життям і діяльністю видатних людей західноукраїнського регіону та є «фундаментальним виявом культури суспільства, його діяльності в умовах відповідної місцевості й водночас свідчить про культурне розмаїття світу» [Міжнародна хартія, 1998].

Першою найавторитетнішою писемною згадкою про місто «Другобець» вважається літописне свідчення у синхронному переліку руських міст (дослідники Дрогобича цитували джерело за Воскресенським літописом і загально датували його 1377–1382 рр. [Тимошенко, 2013]). За іншою версією, походження первісних різноманітних форм назви Дрогобич слід трактувати як похідні від давньоруського імені Дорогобит [Худаш, Демчук, 1991: 68].

Історія розвитку сакральної спадщини Дрогобича починається ще у XIV ст., коли він був доміським, так званим долокаційним (квазі-містом) – поселенням ремісничого та оборонного типу, з солеварним промислом у центрі. У цей час Дрогобич мав риси східноруського (візантійського) типу міст з відкритою системою центру [Олійник, 1994: 58–61]. Довкола солеварного промислу розміщувалося три давні міські церкви: Святого Юрія, Воздвиження Чесного Хреста та Церква святої Великомучениці Параскеви-П'ятниці, які мали яскраво виражені оборонні функції. Однак наявність на території солеварні аж трьох церков свідчить про імовірність сакральної функції поселення. У 1392 р. у Дрогобичі була заснована ще одна сакральна пам'ятка – римо-католицький костел св. Варфоломія (пл. Замкова гора), збудований у готичному стилі в умовах панування феодальної Польщі на землях Галицько-Волинського князівства. Сьогодні це пам'ятка архітектури національного значення, як і Дзвінича костелу св. Варфоломія на вул. Данила Галицького, зведена наприкінці XIII – на поч. XV ст.

Суттєві зміни в розвитку сакральної архітектури міста пов'язані із запровадженням 12 червня 1422 р. магдебурзького права. У Дрогобичі з'являється новий міський центр, у якому відбулося збільшення церковного простору. У XV ст. тут була збудована дерев'яна тридільна (тризрубна) церква Святого Юра, що була намісницькою церквою в долокаційному місті. Вона мала лише вівтарну частину та наву, перекриті двосхилим дахом, типовим для готичної архітектури. В 1656 р. у с. Надієво на Івано-Франківщині були куплені та привезені до Дрогобича бруси розібрanoї там церкви XV ст., з яких у дрогобицькій церкві було добудовано бабинець, за рахунок чого відбулося збільшення її внутрішнього простору та спорудження другого поверху. В результаті остаточної перебудови, що відбулася в 1678 р., з'явилися великі цибулеподібні бані – над вівтарною частиною, навою, Веденським приділом та боковими крилосами. Цю перебудову церкви Святого Юра виконав талановитий дрогобицький будівничий Григорій Тесля, творчість якого базувалася на засадах європейського маньєризму [Скоп, 2003: 2]. Отже, автентичність традиційної побудови, що закорінена в православній церковній архітектурі, переплітається у цій сакральній пам'ятці з елементами місцевої та західноєвропейської традиції.

Інтер'єр церкви Святого Юра прикрашений стінописом, іконостасом та іконами, виконаними під керівництвом дрогобицького іконописця Стефана Медицького. Церковний іконостас, створений упродовж 1659–1669 рр., має типову для західних регіонів України схему рядів: головний – намісний ряд, під

ним – цокольний, вгорі празниковий, апостольський та пророчий [Скоп, 2003: 4]. Іконостас виділяється оригінальною іконографією, репрезентує традицію української мистецької культури XVII ст. і є унікальним не лише у спадщині українського малярства, а й у системі конструкцій та декоративному різьбярстві. У ньому відчутний вплив відкриттів епохи європейського Відродження, зокрема, гармонія, лад і досконалість, а ряд окремих іконографічних композицій створено із застосуванням формул золотого перетину [Деленкевич, 2013: 89–91]. У зображеннях церкви присутні побутові сцени, що відтворюють суспільне життя Дрогобича XVII ст., показують представників його різних станів і народностей.

У середині XVI ст. у Дрогобичі будуються ще дві церкви. Перша – давня церква св. Трійці на середмісті (тобто, всередині магдебурзького міста), яка стає головною святою; друга – церква Пречистої Богородиці на Лішнянському передмісті (поблизу центру і римо-католицького костела).

У 1661 р. мешканці Дрогобича перебудували церкву Воздвиження Чесного Хреста, яка кілька разів горіла під час татарських набігів. Розширили її та побудували на емпорі над приходом каплицю св. Івана Хрестителя з доступом до відкритої зовнішньої галереї. Церква стала двоярусною й також має велику художню цінність як пам'ятка сакральної архітектури національного значення.

Наприкінці XVII ст. на Задвірному передмісті (на найбільшій відстані від центру) була збудована каплиця св. Йосафата (пізніше – церква Преображення/Спаса). На початку XVIII ст. у середмісті Дрогобича з'являється кармелітський костел, і, таким чином, сакральних споруд у місті стає вісім: шість руських і дві польських.

Історична та культурна цінність сакральної архітектурної спадщини Дрогобича полягає у тому, що кожен період історичного розвитку залишив тут цінні пам'ятки, що відображають своєрідність та неповторність різних культурних епох, художніх стилів і напрямів. Культові споруди міста зберігали зв'язок з певними подіями та історичними особами, які певним чином вплинули на формування і розвиток культурно-мистецької спадщини західноукраїнського регіону. Саме тому місто Дрогобич включено до переліку історичних населених пунктів України, а питання дотримання пам'яткоохранного законодавства щодо популяризації його історико-культурної спадщини є особливо актуальним.

У загальних положеннях програми «Охорона та збереження об'єктів культурної спадщини м. Дрогобича на 2016–2020 роки» акцентовано, що культурна спадщина цього історичного міста є невід'ємною частиною надбання України, а отже, і світової культури. До Державного реєстру нерухомих

пам'яток у м. Дрогобичі внесено 7 пам'яток архітектури національного значення [Програма «Охорона та]. Дерев'яна церква Святого Юра, як один із найбільш яскравих прикладів галицької школи народної архітектури, що не має аналогів у світі та найкраще збереглася з давніх дрогобицьких святынь, у 2013 р. була внесена до Списку культурної спадщини ЮНЕСКО. Ця пам'ятка, що здатна примножити історичну значимість минулого, є частиною відділу дерев'яної архітектури музею «Дрогобиччина».

Висновки. Отже, сакральна спадщина України є самобутньою, неповторною, має велику історичну та культурну цінність і художню оригінальність. Невід'ємною складовою національних культурних надбань України та світової культури є сакральна архітектурна спадщина Дрогобича. Вона унікальна, різновидова, виконана у різних стилевих формах, ґрунтуючись на національних традиціях, європейських тенденціях та місцевій концепції сакральної архітектури. Важливим у її розвитку є період XV–XVIII ст., упродовж якого якнайповніше виявилася специфіка сакрального будівництва у полікультурному, поліетнічному міському середовищі.

У сучасних умовах важливим завданням держави, місцевої влади, пам'яткоохоронних і музейних установ є вироблення нових та дієвих заходів з вивчення, збереження, популяризації, музесфікації та ефективного використання пам'яток дрогобицької сакральної спадщини. Це стане не тільки важливим засобом туристично-експкурсійної привабливості нашої держави та її захадноукраїнського регіону, а й переконливим свідченням високої духовності, інтелігентності та інтелектуальності українського народу, цивілізаційного прогресу в розвитку національної культури, її руху в напрямку інтеграції до європейського та світового культурного простору.

1. Чуваков, О. (2012). *Національна і державна безпека: співвідношення понять. Правова держава*. 15, 193–196;
2. Симоненко, І. (2009). *Меморіальний простір України: кризовий стан та шляхи оздоровлення. Стратегічні пріоритети. Науково-аналітичний щоквартальний збірник*. 4. (13), 53–63;
3. Міжнародна хартія з охорони та реставрації архітектурно-містобудівної спадщини. Краківська хартія (2000). Краків-Вавель. Відновлено з https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_009.
4. Міжнародна хартія з охорони та реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць. Венеціанська хартія (1964). Венеція. Відновлено з https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_757;
5. Ризька хартія про автентичність та історичну реконструкцію культурної спадщини (2000) Рига. Відновлено з https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_260;
6. Яроменко, С. (2016). Народна сакральна архітектура України як ресурс для пізнавальних видів туризму. *Науковий вісник Херсонського державного*

університету: Серія Географічні науки. 5, 142–148;

7. Тарас, Я. (2004). Силові чинники у формуванні сакральної архітектури України. *Lviv Polytechnic National University Institutional Repository*. Відновлено з <http://ena.lp.edu.ua:8080/xmlui/handle/ntb/9434>;
8. Маньковська, Р. (2010). Сакральна дерев'яна архітектура України у світовій спадщині. *Краєзнавство*. 4, 76–86;
9. Музейне Коло Прикарпаття: Українська сакральна спадщина — одна з найкращих в Європі. Галичина. 2011 (6 січня). Відновлено з <http://museum.if.ua/news/513.html>;
10. Палійчук, У. (2013). Сакральна архітектурна спадщина Прикарпаття за радянської доби: проблема обліку, збереження і використання Відновлено з <https://www.sworld.com.ua/konfer31/798.pdf>;
11. CREDO. Відновлено з <https://credo.pro/2009/10/628>;
12. Міжнародна хартія з охорони традиційної архітектурної спадщини. Стокгольмська хартія (1998). Стокгольм. Відновлено з <http://www.kyiv-heritage.com/sites/default/files/%D0%94%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%20%20E2%84%96%201-14.pdf>;
13. Тимошенко, Л. (2013). Найдавніший Дрогобич у світлі писемних згадок, легенд. Відновлено з <https://zbruc.eu/node/10194>;
14. Худаш, М., Демчук, (1991). Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімні утворення). Київ: Наукова думка;
15. Олійник, О. (1994). *Містобудівний розвиток західних земель України: між Сходом та Заходом. Архітектурна спадщина України*. I. Маловивчені проблеми історії архітектури та містобудування. Київ: Міністерство України у справах будівництва і архітектури; Управління охорони історичного середовища та реставрації пам'яток архітектури; Науково-дослідний інститут теорії та історії архітектури і містобудування, 263;
16. Скоп, Л. (2003). Церква св. Юра XV–XVII ст. у Дрогобичі. Дрогобич: Музей «Дрогобиччина»;
17. Скоп, Л. (2003). Церква св. Юра XV–XVII ст. у Дрогобичі. Дрогобич: Музей «Дрогобиччина»;
18. Деленкевич, П. (2013). Рациональний аспект структури іконостаса церкви Святого Юра в Дрогобичі. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 24, 88–94;
19. Програма «Охорона та збереження об'єктів культурної спадщини м. Дрогобича на 2016–2020 роки». Відновлено з <https://drohobych-rada.gov.ua/dovidka3/pam-yatky-arhitekturny-mistsevogo-znachennya-u-m-drogobychi/#>

References

1. Chuvakov, O. (2012), *National and state security: the ratio of concepts, The rule of law*. 15, 193–196;
2. Simonenko, I. (2009). *Memorial space of Ukraine: crisis state and ways of recovery. Strategic Priorities. Scientific and analytical quarterly digest*. 4 (13), 53–63;
3. International Charter for the Protection and Restoration of Architectural and Town-Planning Heritage. Krakiv Charter (2000). Krakow-Wawel. Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_009;
4. International charter for the protection and restoration of immovable monuments and well-known places. Venetian Charter (1964). Venetsia. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_757;
5. Riga Charter about authenticity and historical reconstruction of cultural heritage (2000). Riga. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_260;
6. Yaromenko,

